

Landsbyernes historie i al korthed

af Kurt Hartvig Petersen og Bent Hartvig Petersen

KIRKE SKENSVED

Byen nævnt første gang i 1257. Navnet var SCENSWITH. Det betyder ”stedet ved randen”. Med randen menes skovkanten. Det er altså byen før Skovboområdets store skove.

Kirke Skensved landsby er en meget gammel bebyggelse, som mindst kan føres tilbage til Bronzealderen, Germansk jernalder og den tidlige Middelalder. I området vest for kirken er der fundet rester af en tidlig landsby fra perioden 1000-1250 med spor efter 3 gårde og en vindmølle. Den nuværende kirke fra ca.

1350 er meget yngre end de øvrige landsbykirker i Solrød kommune. Alt tyder på at der på samme sted har ligget tidligere kirke, idet de vandret liggende bånd af kridtkvadre tyder på genbrug fra en ældre kirke på samme sted. Den første kirke har ligget midt i den tidlige landsby, ikke udenfor som den nuværende. Vi finder landsbyen omtalt allerede i 1257 i Danmarks Riges breve, hvor den omtales i et brev fra pave Alexander IV til Roskilde Frue Kloster. Dette

kloster har altså ejet en eller flere af gårdene i byen. Kirken fik tilbygget tårn og våbenhus sidst i 1400-tallet, men lidt usædvanligt blev de kombineret og anbragt i kirkens sydside, hvor tårnene normalt blev tilbygget i vestsiden. I 1508 dukker det første navn op i arkiverne, nemlig bonden Mat: Jenssen som nævnes i klosterets jordebøger. I Roskilde Domkapitels Jordebog finder vi i 1568 i alt 6 bønder, så domkirken er på dette tidspunkt jordejer i byen. Svenskekrigene i 1657-60 gik hårdt ud over byen, og fjenden brændte flere gårde af og stjal heste, kvæg og såsæd, så bønderne blev efter krigen betegnet som ”ganske forar-medede” i jordebøgerne. Fra 1646 begynder kirkebøgerne at fortælle os om folk i byen, og vi læser om både mange døde børn og kvinders død i barselsseng, men også om lykkelige giftermål. Tidens moral var ikke anderledes end i dag, og flere unge ægtefolk må finde sig i, at præsten skriver i kirkebogen at ”hand besoff hende først” ! Gårdene i byen får stadig nye ejere, og ved udskiftningen o. år 1800 er Vallø stift, Københavns Universitet og Benzonseje (Risbyholm) de største jordejere. Gårdene fik nu deres jord samlet og kun 4 af de 13 oprindelige gårde blev liggende i landsbyen, og nogle af de udflyttede gårde blev til bebyggelsen NAURBJERG. Der har været skole i Kirke Skensved fra o. 1730, indtil den blev nedlagt i 1954, hvor børnene blev flyttet til skolen i hovedsognet Jersie. Kirke Skensved sogn er i dag kommunens mindste med ca. 300 indbyggere, og kirken er blevet lejlighedskirke.

GAMMEL HAVDRUP

Nævnt første i 1265 som HAVERTORP. En ”torp” er en udflytterlandsby og Hawarth er et mandsnavn

Denne landsby er den ældste by i Havdrup sogn, og var i århundreder den eneste by i sognet. Med til byens område hørte den store ULVEMOSE mod vest. Byen nævnes første gang i Danmarks Riges breve i 1262, men at byen er langt ældre viser fund fra Bronzealder, Germansk Jernalder og fra den tidligere Middelalder er der fundet spor af en vandmølle og møntfund. De ældste dele af kirken er fra o. år 1200, og som det var det normale blev våbenhus og tårn tilbygget i slutningen af 1400-tallet. Det første navn vi møder, er bonden Mates Jensen, der i 1453 er tingsvidne i Thune Herres Thing i en sag der koster en anden bonde hans hals for overfald. I Roskilde Domkirkes Fadebursregnskab ser vi, at i 1522 var 11 gårde i byen ejet af domkirken, men i 1568 har gårdene fået flere forskellige ejere og de 3 er blevet ryttergoods under Kronen. I kirkebogen fra o. 1646 ser vi et eksempel på tidens moral, idet der drives utugt i møllen, og Jens Møller bliver udlagt som barnefader til en tjenestepiges uægte barn. Da byen udskiftes omkring år 1800, er Benzonseje (Risbyholm) ejer af flere af gårdene i byen og de fleste gårde flyttes ud på markerne. Samtidig begynder der at ske andre forandringer i sognet, idet der begynder lidt bebyggelser på den hidtil øde Ulvemose. Da jernbanen anlægges og stationen bygges i 1870, opstår der i de følgende år en stationsby, som helt kommer til at dominere sognet og som bliver en betydelig industri- og handelsby med et anseligt forenings- og kulturliv. Sognets skole har ligget i landsbyen siden midten af 1700-tallet, og kirkeejeren Vallø har bekostet skolen og udnævnt skoleholderne. I 1842 måtte Vallø punge ud med en nødvendig ombygning af skolebygningen, og denne skole fungerede så også som skole for den voksende stationsby, indtil sognerådet efter mange klager over forholdene var

nødsaget til at bygge en ny skole i stationsbyen i 1903. Landsbyen må opleve, at bynavnet HAVDRUP bliver overtaget af stationsbyen, og må finde sig i navnet GAMMEL HAVDRUP. I 1952 indgår Havdrup-Solrød sogneråd et politisk kompromis, og beslutter at anlægge kommunens alderdomshjem i Gl. Havdrup, men i dag er det kommunale plejehjem flyttet til Jersie Strand. Købmandsforretningen har heller ikke overlevet udviklingen, og i dag er kun kirken og præstegården tilbage som væsentlige institutioner for hele sognet.

JERSIE

Byen nævnt første gang i 1280. Da hed den JÆRPHØHÆ. Det betyder Jarps Høje. Jarp er et mandsnavn

Byens historie er der intet usædvanligt ved. Den har ligget på stedet siden 1100-tallet, fik kirke som andre byer o. 1200, og i alt fald omkring år 1400 havde den fundet sin struktur med 24 gårde liggende lang nordre og søndre gade i byen. 24 gårde udgør en meget stor og betydningsfuld by. Midt igennem byen løb en vandrig bæk, der ofte må have oversvømmet de to gader og jordstykket derimellem, fortet. Tidligt må byen have rummet også en lang række huse med folk, der måtte hutle sig igennem uden jord.

Som andre steder, var bønderne hen mod 1600 blevet fæstere under folk, der havde raget jorden til sig. For Jersies vedkommende var ejendomsforholdene meget uoverskuelige. Københavns Magistrat ejede et par af gårdene og et par gårde var krongods. Københavns Universitets bogtrykker blev aflønnet af 4 gårde i byen, og et par københavnske borgmestre var ligeledes ejere. Et par gårde tilhørte Roskilde Domkirke og andre fjerntliggende godser som Giesegaard og Turebyholm. Det betød, at Jersiefolkene slap for hoveri. Man betalte landgilde til ejerne og hoveriet blev afløst af et pengebeløb. Ejerne var langt væk, og det gav nok folk en særlig følelse af selvverd. Billedet er fra 1600-tallet.

Svenskekrigene o. 1660 var hårde ved byen. Svenskerne forlangte en brandskat på 32 rigsdaler betalt, hvis byen ville slippe for at blive brændt af. Byen måtte også føde på en svensk befalingsmand, der boede i byen og havde til opgave at beskytte den mod plyndringer og brand. Han måtte skyndsomst gifte sig med en pige i byen!

I Jersie gik udviklingen efter landboreformerne meget langsomt. Folk var ikke meget for at ændre på tingene og de havde ry for at være gammeldags og stivsendede. Først i slutningen af 1800-tallet flyttede enkelte af de 24 gårde ud på markerne, men – siger en samtidig skildring – ”tilbage havde man vedblivende den gamle, store by med sit virvar af gårde og huse samt stuelænger til udflyttede gårde, og kun få af disse bosteder havde så megen jord, at de blot kunne få sig en ordentlig have”.

Jersie havde præstegård og skole og fik i de sidste år af 1800-tallet mølle, brugsforening og forsamlingshus. Skolen blev nybygget og flyttet ud af byen i 1916, og forsamlingshuset er efter mere end 100 år stadig et vigtigt kulturelement.

KARLSTRUP

I 1326 hed byen CAXTORP, der betyder Kakks Torp. Kakk er et mandnavn.

Karlstrup lå, hvor byen ligger nu, i alt fald tidligt i 1100-tallet. Fra den første kristne tid har man på Brændmosevej vest for byen fundet rester af en kristen kirkegård. Desuden fandt man stolpehuller, der tolkes som spor af en trækirke. Det hele var omgivet af et stendige. Tæt ved fandt man resterne af en lille bebyggelse fra Vikingetid eller tidlig Middelalder. Bebyggelsen blev formentlig opslugt af landsbyen, da den tog form, og kirkefaciliteterne blev flyttet....

En storbonde havde åbenbart magt til engang sidst i 1100-tallet at få en ny kirke af sten placeret ved sin befæstede gård nord for byen.

Gården var forsynet med voldgrav og en såkaldt motte, et rundt forsvarstårn. Fundamentet til dette tårn er endnu tydeligt. Det er ikke en gravhøj! Også den nye stenkirke indrettes til forsvar, idet loftetagen kan anvendes til magasin i tilfælde af belejring.

Ikke bare storbonden har sat sit præg på stedet. På kirke-skibets vestside finder vi i det nuværende tårnrum – tårnet blev bygget til siden hen – en række bomærker, altså personlige mærker fra tidens jævne folk skåret ind i stenene.

De første kirkebøger fra 1640'erne er bevaret, og de fortæller levende om folk fra dengang. Om piger, der fik uægte børn og måtte stå til skideballe i kirken, om børn, der døde af pest, om møllere, der ikke agtede kirke og præst i tilstrækkelig grad – og på de første sider fortælles om Karlstrupbonden, der på Tune gade blev halshugget for manddrab.

Storbondens gård ved kirken forsvinder i 1300-tallet, og dens jorder indgår i almindelige bondegårdes jord i landsbyen. Der opstår i alt 16 gårde, og i 1600-tallet finder vi Gammel Køgegård som ejer af alt i byen, gårde, jordløse huse, kirke. Gårdmænd og husmænd er blevet fæstere, der må betale landgilde til herregården og yde hoveri på dennes marker. Svenskekrigene o. 1660 gik hårdt ud over byen, og gårdmændene må underskrive et doku-ment, der lover herremanden på Gammel Køgegård "Lydighed og Pligtighed" til gengæld for leve-ring af såsæd og tømmer til opbygning af nedbrændte gårde.

Efter Landboreformerne i 1780'erne køber bønderne efterhånden deres gårde til selveje, og 9 af af de 16 gårde bliver flyttet ud på markerne omkring byen. 15 husmænd får til græsning af kvæg og får tilsammen et større stykke jord i Karlstrup mose.

Gammel Køgegård ejer fra 1600-årene to vandmøller, Kirkemøllen og Nedre Mølle, hvor mølleriet også omfatter en stubmølle. Kirkemøllen mangler vand og forsvinder hurtigt, men Nedre Mølle er i drift indtil 1922. Stubmøllen står nu på Frilandsmuseet i Lyngby.

Gammel Køgegård opretter skole i Karlstrup allerede i 1742. I 1901 bygger man ny skole. Den er nu nedlagt og blevet indrettet til menighedshus.

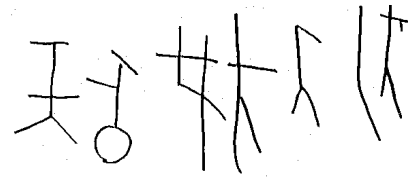
SOLRØD

I 1340, da byen nævnes første gang, hed den SOLRYTH. "Sol" er en sump og "ryth" betyder rydning. Byens navn er altså Rydningen i Sumpen. Det har ikke noget at gøre med rød sol!

Netop i 1340 har vi det første navn på en mand, der har med Solrød at gøre. En væbner – en mand af lav adel - Anders Ingvarsen pantsætter den 25. marts sit gods i Solryth for 4 mark sølv. I jordegodset indgår to gårdsædefæster. En gårdsæde er en husmand, der fæster en stump jord, og sådan nogen kan en storbonde på den tid altså skalte og valte med. Der var også i de dage forskel på folk i byen. Om man ejede jord eller ej betød alt. Og så skal man huske, at også det usleste af alt, nemlig trælle, fjælede sig i byen.

Ved Solvadgård lige syd for byen fandt man i 1982 tydelige spor af et hus fra jernalderen. 28 m langt var det, og det har nok været led i en større bebyggelse ned mod Solrød bæk fra o. 200 efter Kristi til ind i 400-årene. Vi ved, at landsbyerne flyttede sig ind for snævre områder i Jernalder og tidlig Vikingetid, og 700 år senere, i løbet af 1100-årene, ligger byen på den nuværende plads. Hen mod år 1200 er der en stenkirke i byen, og så flytter byen sig ikke mere.

Kirken ændrer sig som andre kirker i tidens løb. Der kommer tårn og spidsbuede vinduer. Fladt loft afløses af hvælvinger og korpartiet bygges om, så vi får et særegent kor med tresidet afslutning. På et eller andet tidspunkt under alt dette byggeri har byens folk skåret deres bomærker - deres personlige signatur - ind i korets kalksten. Lad os sige, at det er sket engang i 1300-tallet, og vi får altså hermed en hilsen fra folk, der levede her for 700 år siden.

I 1400- og 1500-årene finder vi 21 nogenlunde lige store gårde i byen. Der var indtil 1700-tallet tale om primitivt byggeri, ikke smukke firlængede gårde. Foruden gårdene var der omkring 20 huse med lidt eller ingen jord. Det hele tilfalder efter svenskekrigene i 1660'erne Bistrup gods ved Roskilde. Gårdmænd og husmænd var fæstere og måtte betale landgilde og andre ydelser til godset. Derimod slap de øjensynlig for at gå den lange vej til Roskilde for at yde hoveri. Det betalte de sig fra.

Efter svenskekrigene var Didrich Hansens og Peder Hansens gårde "ganske afbrændte", og folk har "intet til føden". 9 husmænd i Solrød "befindes ganske forarmede at være".

Efter landboreformerne i 1780'erne kan gårdmændene samle deres jord og nogle af gårdene flytter ud på markerne omkring byen. Det sker langsomt i 1800-årene.

Byen får ny hovedskole og forskole o. 1900. I de sidste årtier af 1800-tallet får man mejeri, brugsforening og forsamlingshus.